

شبهه‌سازی دستی مسجد جامع فهرج و بافت پیرامون آن، مأخذ: کتاب فهرج یادگاری از گذشته، میراثی برای آینده

معرفی بخشی از آثار و اندیشه‌های

مرحوم مهندس سید علی علوی‌راد

سیدکیوان گلدان‌ساز

دانشجوی کارشناسی معماری دانشگاه یزد

مرحوم مهندس سید علی علوی‌راد

بی‌تردید بخشی از هویت مردمان امروز در آثار معماری پیشینیان آنان نهفته است. از اینرو شناخت هویت اصیل هر جامعه، از کنکاش در معماری قدیم آن قابل درک است. توجه به معماری سنتی ایرانی، در سطوح مختلف طرح‌های کالبدی می‌تواند عامل مؤثری باشد در شناسایی و به‌کارگیری اصول معماری سنتی که در کشاکش با تکنولوژی و مدرنیسم، از یاد رفته است.

از مقایسه نسبت سطوح بافت‌های قدیم و جدید در شهرها به‌خوبی پیداست که روبه‌روز از وسعت بافت‌های قدیم کاسته می‌شود. اما بخشی از این بافت‌ها به سبب توانمندی‌ها و ارزش‌های معماری فراوان هم‌چنان به حیات خود ادامه می‌دهند.

در طرح‌های توسعه کالبدی، بافت‌های با ارزش نیازمند نگرشی درخور و شایسته بوده و بافت‌های با ارزش روستایی به تناسب مطالعات اندک صورت گرفته، نیازمند توجهی ویژه‌اند؛ به‌گونه‌ای که علاوه بر پاسخگویی به نیازهای روز و اساسی ساکنین، هویت ساختاری، کالبدی و فرهنگی روستا نیز با ژرف‌اندیشی و نگرشی عمیق‌تر از گذشته مورد عنایت واقع شود.

از جمله کسانی که با طرح‌های با ارزش خود در راستای مقابله با معضلات یادشده، توانمندسازی دوباره روستا را مورد نظر قرار داده تا در عین جلوگیری از مهاجرت افراد ساکن باعث جذب مجدد جمعیت گردد. مرحوم مهندس علی علوی‌راد است که طرح‌های ایشان با رویکرد احیاء معماری اصیل و بومی روستا در پی پاسخگویی به نیازهای کنونی ساکنین بوده است.

ای چرخ فلک خرابی از کینه توست
 بیدادگری شیوه دیرینه توست
 ای خاک اگر سینه تو بشکافند
 پس گوهر قیمتی که در سینه توست

مرحوم علوی‌راد پروژه‌های زیادی در زمینه معماری و مرمت دارد که برخی از آن‌ها عبارتند از: مرمت بافت روستاهای اسلامی و فهرج یزد، قسمتی از ایبانه، بافت هرمزگان، ورکانه همدان، روستای کندلوس، گسترش کتابخانه وزیری در کنار مسجد جامع یزد، طراحی مجموعه مسکونی ایلچی خان یزد و غیره. در ادامه این مقاله به بررسی برخی از این آثار در دو بخش مرمت بافت روستایی و طراحی در بافت تاریخی پرداخته می‌شود.

روستای فهرج

روستای فهرج در دهستان فهرج از بخش مرکزی شهرستان یزد واقع است. این روستا با فاصله‌ای کوتاه در مجاورت راه اصلی ارتباطی یزد به بافق قرار دارد.

چنانچه اصطخری دانشمند قرن چهارم هجری در کتاب «ممالک و مسالک» خود نقل می‌کند، فهرج یکی از چهار شهر موجود در ناحیه یزد بوده است. این شهر به دستور پادشاه ساسانی به نام قباد بر سر راه قدیم ری به کرمان و در کنار آبراهی به نام مزوار ساخته شده است.

فهرج در پهلوی ساسانی «پهره» نامیده می‌شد که در ارتباط با کلمه فارسی «پهرشت»، «پهله» یا «فهله» به مفهوم شهر و آبادانی است. پس از فتح این شهر توسط سپاهیان اسلام، «پهره» معرب گردید و به فهرج تبدیل شد. حضور نام فهرج در کتاب جغرافی نویسان سده‌های نخست اسلامی، گواهی بر اهمیت سیاسی و مرکزیت فهرج در آن زمان است.

علاوه بر اهمیت تاریخی، روستای فهرج به سبب داشتن اولین و قدیمی‌ترین مسجد جامع ایران، از شهرت ملی و حتی فراملی برخوردار است. مسجد جامع فهرج که از لحاظ ساختاری به بنای مسجدتاریخانه دامغان شباهت فراوان دارد همچون نگینی از دوردست جلب نظر کرده، به طوری که

مسجد جامع فهرج، مأخذ: نگارنده

ساماندهی محور اصلی بافت قدیم فهرج، مأخذ: نگارنده

بازسازی ساباط‌های تخریب شده فهرج؛ مأخذ: نگارنده

این مقاله بر آن است تا با نگاهی اجمالی به بناهای طراحی و مرمت شده توسط مهندس علوی‌راد، و با معرفی و بررسی اندیشه‌ها و آثار و تفکرات شکل‌دهنده آن‌ها، در ارتقاء و بازگویی هویت تاریخی و فرهنگی مناطق روستایی این مرز و بوم مؤثر باشد.

سیدعلی علوی‌راد، به سال ۱۳۳۷ خورشیدی در تهران به دنیا آمد. در شانزده سالگی به دانشگاه راه یافت و در رشته معماری از دانشکده هنرهای زیبا فارغ التحصیل شد. سفرهای فراوانی به یزد داشت و بسیار علاقه‌مند به روستاهای آن بود و آثار ارزشمند زیادی را در این استان از خود به یادگار گذاشت تا جایی که پایان‌نامه خود را نیز با عنوان ساماندهی بافت اطراف مسجد جامع یزد ارائه نمود. مرحوم علوی‌راد معماری برجسته، علاقه‌مند به معماری سنتی ایران به خصوص معماری روستایی بود که تلاش‌های فراوانی را در زمینه احیای معماری روستایی این سرزمین انجام داد، در رابطه با مسائل اجرایی به خصوص طراحی و اجرای جزئیات اهتمام خاصی به خرج می‌داد و از هیچ نکته ظریفی به آسانی نمی‌گذشت. ایشان در سال ۱۳۸۵ هنگام بازگشت از مراسم افتتاحیه طرح بهسازی اسلامی، بر اثر سانحه تصادف، جان به جان‌آفرین تسلیم کرد.

سردرها روستای اسلامی، مأخذ: نگارنده

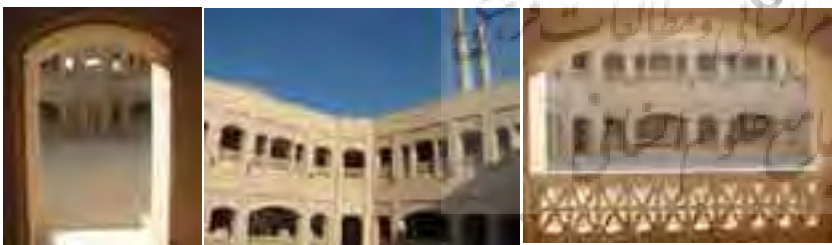
جزئیات بافت روستای اسلامی، مأخذ: نگارنده

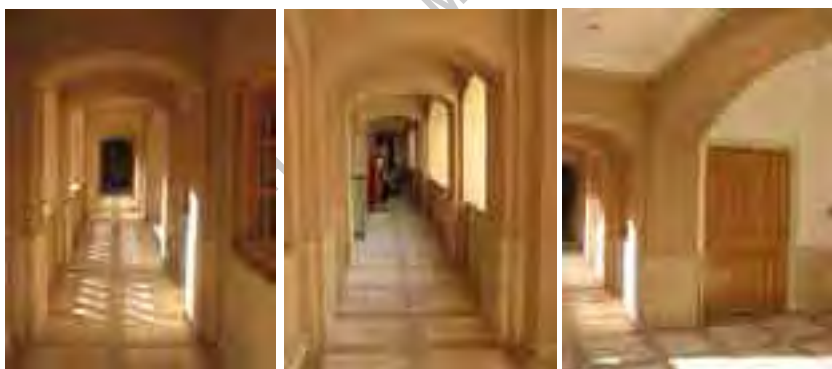
بدنه ها و کف سازی مسیرها اسلامی، مأخذ: نگارنده

طراحی مجموعه جدید کتابخانه وزیری

طراحی مجموعه کتابخانه وزیری با هدف هماهنگی با بافت و تحت تأثیر همجواری با مسجد جامع صورت گرفت. الگوی حیاط مرکزی آن الهام گرفته از خانه های یزدی است.

تصویر شماره ۹: حیاط مرکزی کتابخانه وزیری، مأخذ: نگارنده

تصویر شماره ۱۰: رواق های اطراف حیاط کتابخانه وزیری، مأخذ: نگارنده

به صورت نمادی از روستا در اذهان درآمده است. قدمت و زمان ساخت این بنا به دوران ساسانی بازمی گردد.

علاوه بر این، روستا از نظر دارا بودن عناصر کالبدی مهم غنای بسیار دارد. روستا دارای دو حسینیه بزرگ و قدیمی، شش مسجد، دو قلعه و دو آب انبار قدیمی نیز می باشد. از دیگر مکان های تاریخی فهرج می توان، مقبره شهدای فهرج را نام برد که بسیار مورد توجه مردم یزد است.

روستای اسلامی

روستای اسلامی یا «فرشاه» واقع در بخش مرکزی شهرستان تفت از استان یزد، در دره ای کوهپایه ای و معتدل در حاشیه راه تفت-دهشیر آرمیده است. روستا به دلیل تقارن با کویر، از ویژگی های معماری خاص هر دو گونه کوهپایه ای و کویری سود برده است.

در روستای اسلامی به علت ترکیب معماری کویر با سنگ که از نشانه های معماری مناطق کوهپایه ای است، تصاویری متفاوت از دیگر روستاهای کویری دیده می شود.

متون تاریخی، قدمت سکونت گاه های منطقه را حداقل متعلق به دوره ساسانی می داند. سابقه تاریخی بعضی از روستاهای منطقه با توجه به وجود درخت های سرو و چنار بسیار کهن مشخص می شود. در روستای اسلامی نیز درخت چناری با عمری حدود هزار و پانصد سال که در دل هسته مرکزی قدیم روستا قرار دارد، نشان از پیدایش و شکل گیری این روستا در دوران قبل از اسلام دارد.

بررسی های انجام شده نشان می دهد کاروانسرای قدیمی در نزدیکی بنای قدمگاه (در محدوده شمالی جاده) وجود داشته است. بدین ترتیب تمرکز فضاهایی مانند کاروانسرا، قدمگاه، آب انبار، قهوه خانه، بازارچه و استقرار آن ها در حاشیه جاده یزد به شیراز، محدوده مورد اشاره را به عنوان یک «راه باط» (رباط) بسیار مهم معرفی می کند.

مجموعه مسکونی محله ایلچی خان در یزد

این طرح در زمستان ۱۳۸۲ با ایده حفظ بافت تاریخی و ایجاد محله‌ای همگون با بافت پیرامون از نظر فرمی و عملکردی توسط مهندس علوی‌راد ارائه شد ■

تصویر شماره ۱۱: دید جنوبی محدوده طراحی محله ایلچی خان یزد، مأخذ: نگارنده

تصویر شماره ۱۲: شبیه‌سازی رایانه‌ای طرح مهندس علوی‌راد، گزارش مشاور هنر‌سرای معماری یزد

تصویر شماره ۱۳: نقشه همکف مجموعه، گزارش مشاور هنر‌سرای معماری یزد

منابع

۱- فهرج، یادگاری از گذشته، میراثی برای آینده، مروری بر فعالیت های بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در بهسازی بافت با ارزش روستای فهرج، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، معاونت عمران روستایی، تهران ۱۳۸۴.

۲- اسلامیة، یادگاری از گذشته، میراثی برای آینده، مروری بر فعالیت های بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در بهسازی بافت با ارزش روستای اسلامیة، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، معاونت عمران روستایی، تهران ۱۳۸۴.

۳- مهندس مشاور هنر‌سرای یزد، گزارش طرح مجموعه مسکونی ایلچی خان، یزد ۱۳۸۸.

4-<http://fa.wikipedia.org/wiki/فهرج>

5-<http://hamshahrionline.ir/details/8048>

6-[http://fa.wikipedia.org/wiki/اسلامیه_\(تفت\)](http://fa.wikipedia.org/wiki/اسلامیه_(تفت))

7-<http://www.roostanews.ir/?p=content.body&id=2241>

8-<http://www.eslamieh.ir>